

УДК 316: 61-053.6

Г.В. КАРПЕНКО

НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОЛОДІЖНОГО СЕРЕДОВИЩА

Карпенко Ганна В'ячеславівна – кандидат соціологічних наук, викладач кафедри гуманітарних наук Дніпропетровської державної медичної академії

Стаття присвячена аналізу специфіки молодіжної культури та, відповідно, валеологічної культури, як невід'ємної складової загальної молодіжної культури. Особлива увага приділена соціокультурним особливостям молодіжного середовища в умовах сучасного інформаційного суспільства та феномена масової культури. Запропоновано механізми та напрямки формування валеологічної культури сучасної молоді.

Ключові слова: молодь, валеологічна культура, масова культура (арт-, мід-, кіч-культура), валеологічні практики.

В статье анализируются социокультурные особенности молодежной культуры, ее специфика и влияние на формирование валеологической культуры. Предложены направления и механизмы формирования валеологической культуры молодежи в контексте современного информационного общества и феномена массовой культуры.

Ключевые слова: молодежь, валеологическая культура, массовая культура (арт-, мид-, кич-культура), валеологические практики.

Social cultural peculiarities of youth culture and its influence on forming of valeological culture are analysed in the article. Directions and mechanisms of valeological youth culture forming are proposed in the modern information-oriented society context and mass culture phenomenon as well.

Key words: valeological culture, youth, mass culture (art-, media-, kitsch- culture), valeological practices.

© Г.В. Карпенко, 2012

Актуальність дослідження особливостей молодіжної культури в контексті дослідження валеологічної культури пов'язана із тим, що в умовах соціальних трансформацій (зокрема в міру розбудови інформаційного суспільства) молодь є певним генератором трансформацій. У традиційних суспільствах культурний розвиток ґрунтувався переважно на досвіді старших поколінь. В сучасних суспільствах старше покоління не відіграє роль культурного носія. Постійно спілкуючись за допомогою технічних засобів та маючи розгалужену інфраструктуру відпочинку, молодь має змогу зменшити спілкування із старшим поколінням, в наслідок чого обмежується культурний обмін із ним. Якщо раніше не було чіткого поділу культури на «дорослу» і «молодіжну» (безумовно, ми не говоримо про піонерські пісні тощо), то тепер у «батьків» і «дітей» з'явилися серйозні відмінності і в ціннісних орієнтаціях, і в моді, і в способах комунікації, і навіть у способі життя в цілому. Відповідні відмінності безумовно існують і у валеологічній культурі. Однак, ми вважаємо, що в умовах «техногенного суспільства» змінюються не лише культурні цінності, але й принципи формування та розвитку певних культурних детермінант, що власне і зумовлює мету статті - аналіз специфіки молодіжної культури та, відповідно, валеологічної культури як невід'ємної складової загальної молодіжної культури.

Взагалі молодь – це велика, відкрита, необхідна для нормального функціонування соціуму група, об'єднана, перш за все, віковими параметрами, які рухливі для різних соціумів у різні періоди їхнього розвитку. Однак ряд науковців роблять справедливий висновок, що нижня й верхня межі моло-

діжного віку рухливі й залежать, насамперед, від рівня соціально-економічного розвитку країни, а також від політичних обставин, етнічних особливостей, національних традицій конкретної країни, історичного типу суспільства [3, с. 122]. Існують різні методологічні підходи, які використовуються різними науками при дослідженні феномена «молодь». До їх числа входять: психофізіологічний, соціально-психологічний, рольовий, субкультурний, конфліктологічний, стратифікаційний, суб'єктивний, соціалізаційний, інтеракціоністський та інші підходи [2, с. 19]. Таким чином, молодь – це специфічна соціально-демографічна група в структурі суспільства, детермінована на основі певних, властивих тільки їй характерних однорідних ознак (вік, духовний світ, інтереси, соціальні цінності, устремління, вчинки, характер поведінки тощо), що є активним учасником соціальних взаємин і на певних етапах свого становлення постає об'єктом суспільного впливу або суб'єктом суспільних дій.

Слід зазначити, що в умовах сучасної соціально-економічної кризи в Україні, яку молодь відчуває чи не найгостріше, зміна суспільних процесів (зокрема в молодіжному середовищі) може бути досягнута лише через коригування цінностей. Ні придушення, ні компроміс не можуть активізувати новий розвиток соціальних відносин (зокрема розвиток будь-якої культури), поки не відбудеться зміна ціннісних орієнтирів. Це положення є принципово важливим не тільки для розвитку суспільства в цілому, але й для формування здорового способу життя людини, а отже, і для формування культури здоров'я.

На думку М.Хербста, у сучасному суспільстві

все більше люди потерпають від індивідуалістичних цінностей — «цінності гедонізму приходять на зміну просоціальним цінностям» [цит. за: 6]. Погоджуючись з останнім висловом слід зазначити, що сучасний молодіжний гедонізм не завжди пов'язаний із валеологічними цінностями, а в більшості випадків навіть вступає в конфлікт із ними. На підтвердження останньої думки можна навести також результати досліджень Т. Прохоренко та О.Зробовської. Зокрема автори відмічають, що ставлення молоді до читання, кіно, театру і музики показує, що переважна більшість проявляє тенденції до споживання легких, розважальних видів і жанрів мистецтва, і лише незначна частина розуміє і цікавиться творами класики світової і вітчизняної культури. Приблизно така ж картина спостерігається у ставленні до музеїв і виставок. Автори наголошують, що смаки молоді у сфері культури обумовлені соціальними процесами, які відбуваються у суспільстві, відображають соціальні і психологічні особливості свого часу, потреби і цінності всього соціального організму [5]. Однак необхідно відзначити, що ціннісні пріоритети мають тенденцію змінюватися з часом, у міру того, як людям стає необхідно адаптуватися до нових умов соціального середовища. При цьому реконструкція системи цінностей особистості виявляється більш складною справою, ніж її формування. Отже, аналіз чинників і умов, від яких значно залежить процес формування системи цінностей особистості, є водночас складною та актуальною соціально-психологічною проблемою. Розгляд цієї проблеми з урахуванням вікових і гендерних особливостей тільки загострює її.

Розглядаючи молодь у соціокультурному просторі України, Ю. Сугубова визначає два види соціокультурних зв'язків. Перший поки ще спирається, поправда дуже слабо, на традиційні культурні інтереси й потреби молоді, використовує соціальний досвід виживання, котрим багата історична традиція нашої держави. Другий пов'язаний з появою модернізованих культурних зв'язків як особливого виду соціокультурних відношень, застосованих до нових умов життя, в обставинах поступової втрати культурних традицій. На їх розвиток вплинула нова масова культура, а також культурна експансія ззовні [7, с. 323–326]. В цілому погоджуючись із наведеною точкою зору вважаємо за доцільне зазначити, що відповідні соціокультурні процеси відбуваються не лише у молодіжному середовищі, але й характерні для всього українського суспільства, однак найбільші зміни (відмінності) відбуваються саме у молодіжному середовищі. Для пояснення причин такого стану можна скористатися думкою авторів статті «Соціально-культурні цінності молоді в умовах трансформації суспільства», які зазначають, що: «У молодому віці відбувається прискорений фізичний і розумовий розвиток, який не приводить до ранньої соціальної зрілості. Найбільш характерним для молоді є емоційно-чуттєве ставлення до життя, у тому числі до культури. Цим обумовлені наслідкування ілюзорним героям, динамізм, ситуативність, формування групових стереотипів, пошук розва-

жального змісту в діях. Молодіжна культура являє собою субкультуру з досить чітко окресленими кордонами. Її характеризують такі особливості, як відчуженість від старшого покоління, від його цінностей, відхід у сферу дозволу, де ведучим стає спілкування, розваги і самоосвіта, пов'язана з комунікативною діяльністю. У ставленні до культури переважає споживання над творчістю» [5].

Поглиблюють цю ситуацію сучасні соціокультурні зміни, що відбуваються в країні. Основними із змін, що негативно впливають на соціокультурний розвиток молоді (як у цілому, так і з погляду валеологічної культури), є відмова (відсторонення) держави від культурно-просвітницьких, освітницьких функцій. Відповідні функції на сьогодні виконуються переважно рекламними роликами, іноземними фільмами та хаотичною інформацією, розміщеною в мережі Інтернет. В багатьох випадках навіть дитячі програми (мультфільми, фільми) не містять у собі культурно-виховної складової, а відіграють лише розважальну функцію. Відповідно в молодому віці культурний розвиток обмежений низкою складових: поколінський розрив у цінностях ускладнює безпосередній обмін культурними цінностями (надбаннями) між поколіннями; відмова від прихованого виховання культурних цінностей (через засоби масової інформації) та через виховання у дошкільних та шкільних закладах; відсторонення держави та певних органів щодо контролю за інформацією, що споживається молоддю в якості культурних детермінант; гедоністські настрої молоді, тяжіння до більш «легкої», розважальної культури; поширення Інтернет-комунікацій та соціальних мереж, а також дешевий мобільний телефонний зв'язок призвів до віртуалізації навичок спілкування, що, в свою чергу, змінює цінності та не вимагає демонстрування культурної відповідності нормам, адже спілкування носить віртуальний характер. Все це, на нашу думку, формує своєрідну «віртуальну культуру».

Наслідком зазначених негараздів є те, що, по суті, виросло (і продовжує зростати) ціле покоління молодих людей, частково чи повністю позбавлених соціально-культурних коренів, відрваних від живого соціального та природного середовища, від національної культури, місце якої заповнене і продовжує заповнюватися штучними та іноземними зразками ерзац-культури. В такому разі культура, у звичному розумінні не відіграє своїх функцій, що викликає певний протест у молоді, а як наслідок – виникають власні молодіжні субкультури.

Таким чином можна констатувати, що ефективне засвоєння валеологічної культури в молодіжному соціокультурному середовищі є важливою проблемою збереження здоров'я нації, яка потребує вирішення, однак окремі аспекти розв'язання даної проблеми лежать у площині трансформації базових культурних цінностей на рівні суспільства, що суттєво ускладнює даний процес. Також фактором, що ускладнює зазначений процес, є суттєвий (такий, що продовжує загострюватися) розрив культурних цінностей поколінь. Все зазначене вище говорить про необхідність подовження наукових пошуків у дослідженні аспектів валеологічної

культури молоді та забезпечення реалізації потенційних можливостей валеологічного розвитку, тих, що містяться в межах сучасної молодіжної культури.

У такому контексті необхідно наголосити на тому, що в формуванні валеологічної культури має бути задіяне широке коло напрямків соціальної життєдіяльності. У вітчизняній літературі міститься перелік набору основних шляхів формування здорового способу життя дітей та молоді. Фахівці українського інституту соціальних досліджень відносять до цього наступні:

- сім'я та батьки, навчальні заклади (програмні і факультативні навчальні курси); позашкільні заклади, в тому числі заклади фізичної культури та спорту; центри соціальних служб для молоді; оздоровчі і медичні установи;

- програми за місцем проживання, що ініціюються державними установами; програми та проекти різноманітних громадських організацій;

- інформаційні заходи через ЗМІ та інші джерела інформації [8, с. 133].

Також автори відзначають, що політика та заходи по формуванню здорового способу життя передбачають програми і проекти, що розраховані на широкий загальний дітей та молоді, на батьків, на окремі групи ризику чи групи спеціальної уваги молоді та батьків, а також на фахівців, які працюють з молоддю. Тому в одних випадках робота побудована лише як виховна і профілактична, в інших – як виховна та корекційна або навіть виховна та лікувально-корекційна [8, с.133]. Такий підхід при всій своїй справедливості не спрямований безпосередньо на формування валеологічної культури. Запропоновані напрямки є, на наш погляд, скоріше операціоналізацією окремих валеолого-культурних детермінант соціального процесу.

При цьому автори також не торкаються питання інституціоналізації системи формування та розвитку валеологічної культури, адже у запропонованому підході соціальні інститути представлені у вигляді виокремлених функціонально-спрямованих закладів. На нашу думку, саме створення інституціонального утворення може надати змогу ефективно виконувати функції пов'язані із формуванням та розвитком валеологічної культури та валеологічного потенціалу. Ми вважаємо, що в якості такого інституту має виступати сама держава, яка мусить забезпечувати можливості та стимулювати валеологічну активність громадян. При цьому одночасно мають створюватися умови як для повноцінного харчування (мова йде про створення відповідних вимог до комерційних підприємств та державних установ щодо забезпечення умов повноцінного харчування працівників). Також принципово важливим є повернення аматорського спортивного руху та створення умов для його поширення. На сьогодні спортивна інфраструктура державних закладів фізичної культури і спорту не відповідає сучасним вимогам, а інфраструктура комерційних закладів є занадто дорогою та не досить зручно розташованою для пересічних громадян. Відповідно мають реалізовуватися також і пропагандистські та інші заходи.

В цьому контексті інтерес може мати підхід запропонований російським автором Л.Д. Козловою, де пропонується програма створення центру здоров'я університету [79, с. 66-70]. При цьому мова йде у першу чергу про інститутський центр для формування валеологічних практик у студентської молоді. Однак за результатами проведених досліджень можна констатувати, що падіння інтересу до валеологічних практик розпочинається ще до вступу молоді до інституту. Це дозволяє казати, що створення такого центру в вузі є несвоечасним. Існує потреба у створенні відповідних центрів на базі середньоосвітніх навчальних закладів, адже основний процес культурації (у тому числі валеологічної) відбувається якраз у період навчання в середній школі. Однак завдання та механізм створення зазначеного центру (відповідно до підходу, запропонованого Л.Д. Козловою) університету бачиться нам таким, що потребує уваги та адаптації до національних умов та специфічних завдань, які висувають культуротворче завдання функціонування зазначеного центру.

Адаптуючи логіку Л.Д. Козлової до сучасних умов українського освітнянського простору та національної моделі валеологічної культури, можна запропонувати наступну логіку його створення та функціонування. Освітнянські заклади, зокрема школи, професійно-технічні училища, коледжі тощо, мають бути поєднані функціонуванням даного центру, який повинен забезпечувати єдність методологічних підходів та однаковий рівень уваги до валеологічних цінностей. Основними завданнями закладів освіти щодо формування валеологічної культури в цьому контексті виступатимуть: підтримка студентів та учнів, що займаються у спортивних закладах і секціях; популяризація та контроль за регулярністю відвідувань та результатами занять; забезпечення контролю за матеріально-технічним та соціальним середовищем навчання, праці, відпочинку учнів та студентів, а також забезпечення їх підтримки у валеологічно-прийнятних межах; робота з батьками з метою просування цінностей здоров'я в повсякденні практики родин; збільшення цінності здоров'я на рівні взаємодії дітей та батьків; розробка та проведення валеологічного моніторингу з метою діагностування ефективності політики, що реалізується, та появи нових валеологічних та несприятливих практик у молодіжному середовищі. При цьому інституційний статус відповідного центру має бути вищим за статус навчальних закладів для того, щоб інституціональний вплив з боку центру міг створювати тиск на керівництво навчальних закладів. На нашу думку, це може бути міський чи обласний центр, створений при комітеті у справах молоді та спорту. Однак саме створення такого комітету не здатне вплинути на культуру як таку, а лише створює умови для її просування в молодіжне середовище. При цьому в процесі такого просування особлива роль належить масовій культурі.

З літератури та результатів власних спостережень можна констатувати, що на сьогодні культура молоді є продуктом певної масової культури. Відтак коригування певних культурних детермі-

нант у молодіжному середовищі нам бачиться можливим лише через зміну тієї культурної системи (в даному контексті масової культури) в межах якої створювалась відповідна субкультура.

Російський філософ С.І. Аблеев визнає, що на сьогодні масова культура проникає практично в усі сфери життя суспільства та формує єдиний семіотичний простір. При цьому автор також наводить класифікацію видів масової культури та її рівнів. На нашу думку, вплив на валеологічну свідомість та валеологічний потенціал може бути здійснений через усі рівні та форми масової культури. Для цього пропонуємо розглянути їх у структурі запропонованої С.І. Аблеевим [1]: кіч-культура (т.б. низькопробна, навіть вульгарна культура); мід-культура (культура «середньої руки»); арт-культура (мас-культура, не позбавлена певного, іноді навіть високого художнього вмісту та естетичного вираження). Безперечно, для молоді аудиторії більш сприйнятними є два нижчі культурні рівні, адже, не маючи високого рівня загальної культури молоді, як правило, складно сприймати високий рівень арт-культури, від чого цінність (та інформація), що надходить з боку арт-культури, практично не сприймається. При тому, що на сьогодні всі спроби формування валеологічної культури намагаються переважно уникати кіч-рівня, ми вважаємо його також достатньо дієвим для просування та закріплення валеологічних цінностей.

При цьому, навіть частково, можна пояснити збільшенням цінності кіч-культури зростання уваги молоді до свого тіла, адже на вульгарно-фізіологічному рівні тіло – джерело задоволення (у т.ч. сексуального). Саме намагання претендувати на відповідне задоволення також може частково впливати на валеологічні практики. С.І. Аблеев характеризує масову культуру як особливе соціокультурне явище, на підставі чого він визначає її основні характеристики: орієнтованість на гомогенну аудиторію; опора на емоційне, ірраціональне, колективне, несвідоме; ескапізм (намагання відійти від похмурої дійсності в світ ілюзій); швидкодоступність; традиційність і консерватизм; оперування середньою мовною семіотичною нормою; цікавість [1].

На нашу думку, всі перелічені складові для молодіжної аудиторії є досить важливими, що зумовлює можливість впливати на молодіжну культуру, зокрема й валеологічну, базуючись на запропонованих принципах. При цьому на увагу також заслуговує поширення зазначеної культури в молодіжному середовищі. Запропонований вище центр виступатиме, в цьому контексті, не більш як координатором, саме тому зазначене вище актуалізує необхідність подовження наукових пошуків у дослідженні та встановленні носіїв культурних цінностей, їх конструюванні та окресленні засобів їх закріплення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аблеев С.И. Специфика и тенденции массовой культуры: анализ основных аспектов / С. Р. Аблеев, С. И. Кузьминская // Сайт Регионального общественного культурно-просветительского центра «Адимант» [Электронное издание] / Режим доступа : <http://www.lomonosov.org/friend-esses/fourfriend-esses15054.html>
2. Вишневський Ю.Р., Ковалева А.И., Луков В.А., Ручкин Б.А., Шапко В.Т. Практикум по социологии молодежи. М.: Социум, 2000. С. 19
3. Ильинский И.В. Инвестиции в будущее: образование в инновационном воспроизводстве. СПб.: Изд. СПбУЭФ, 1996. – 163 с.
4. Козлова Л.Д. Концепция формирования валеологической культуры в техническом университете / Л.Д. Козлова // Валеология № 4, 2002. С. 66-70.
5. Прохоренко Т.Г. Соціально-культурні цінності молоді в умовах трансформації суспільства / Т.Г. Прохоренко, О.П. Зборовська // Вісник Міжнародного слов'янського університету. Харків Український науково-теоретичний журнал. - 2008.-Т.11, №2 [Електронне видання] / Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VMSU/2008-02/sociology.htm